

Рецензія

на дисертацію **Сороки Максима Віталійовича** за темою **«Кримінально – правові проблеми відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність та обґрунтованість вибору теми дослідження.

Проблеми, які стосуються відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі та які потребують комплексного вирішення, мають багатоплановий характер.

Дисертаційне дослідження проведене Сорокою М.В. є актуальним через зростаючу потребу в удосконаленні правових механізмів, що забезпечують відновлення справедливості в кримінальному праві. Довічне позбавлення волі є найсуворішим видом покарання і його застосування вимагає ретельного аналізу з точки зору прав людини, ефективності покарання, і впливу на суспільство. Сучасна правова система стикається з викликами, що стосуються забезпечення прав засуджених і забезпечення балансу між покаранням та можливостями реабілітації. Крім того, зростає інтерес до відновного правосуддя як альтернативи традиційним підходам у кримінальному судочинстві, що робить дослідження цього питання надзвичайно актуальним.

Використання комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дозволило автору виявити основні проблеми і протиріччя в правозастосовній практиці, а також розробити рекомендації для вдосконалення законодавства. Наукові положення базуються на вивченні великої кількості літератури та досвіду зарубіжних і вітчизняних дослідників, що забезпечує їхню теоретичну і практичну значущість при застосуванні довічного позбавлення волі та відновлювальних практик.

Слід зазначити, що дисертант досліджує тему у розрізі сучасних проблем із відповідними прикладами. Так, це стосується питань умовно дострокового звільнення, забезпечення прав та інтересів осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі тощо. В межах цієї проблеми автор не тільки

аналізує криміногенну ситуацію, а й надає конкретні рекомендації (С. 184-189). Це підтверджує особливу цінність та практичне значення наукової праці М.В. Сороки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження М.В. Сороки узгоджується із Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Стратегією національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30.09. 2019 р. № 722/2019; Національною стратегією у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021; Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та в межах наукової теми: «Модернізація національного підходу до вирішення проблем правового захисту людини і суспільства у контексті сучасних глобальних викликів на 2021-2023 рр.» (номер державної реєстрації 0122U001409).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 4 від 19.11.2020 р.).

Метою дослідження дисертант вважає теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі.

Для досягнення поставленої мети і завдань, об'єкта і предмета дослідження дисертантом правильно обраний **методологічний** інструментарій. Зокрема: герменевтичний, історико-правовий, порівняльно-правовий,

системно-структурний, формально-логічний, соціологічний, структурно-функціональний, догматичний, які дали змогу автору логічно і системно побудувати дослідження і становили підґрунтя для пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Було проведено порівняльний аналіз різних теорій кримінального покарання (ретрибутивізм, консеквенціалізм, реституційне правосуддя) з метою визначення ролі відновлення справедливості. На основі отриманих результатів М.В. Сорокою обґрунтовано необхідність впровадження інституту відновного правосуддя в українське кримінальне законодавство, зокрема, у формі «кола правосуддя».

Комплекс загальнонаукових та спеціальних методів використовувався автором у взаємозв'язку, що дозволило сформулювати власне бачення теоретико-правових засад застосування довічного позбавлення волі та відновлювальних практик.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Результати дисертаційного дослідження дають підстави стверджувати, що робота містить необхідні для такої наукової праці складові – критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, опис методології, масштабний предметно-змістовний компонент, належну апробацію результатів дослідження. Судження й висновки ґрунтуються на розлогій емпіричній базі.

Автором звернуто увагу на формуванні в Україні комплексної системи правового регулювання реституційного правосуддя, що відображує реалізацію засад правового регулювання реституційного (відновного) правосуддя розроблену ООН, Радою Європи, Європейським парламентом, Радою ЄС. Автор слушно зазначає, що вказана система спрямована на сприяння відновленню порушених прав та інтересів потерпілих, а також на ресоціалізацію осіб яким призначено довічне позбавлення волі.

Привертає увагу аналіз міжнародного законодавства та аргументованість процесу запровадження міжнародних вимог та рекомендацій щодо запровадження реституційного (відновного) правосуддя. Одним з напрямів є реалізація Конвенції ООН «Про міжнародні угоди щодо врегулювання спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію)». При цьому, автором зауважено, що прийнятий Закон України «Про медіацію», не надає можливості застосувати реституційне (відновне) правосуддя до осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, адже вони засуджені за скоєння особливо тяжких злочинів.

Дисертаційне дослідження містить глибокий аналіз досягнень попередніх дослідників цієї та суміжних проблем: Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Баулін, Д. В. Бараненко, С. Я. Бурда, Р. Ш. Бабанли, Є. Ю. Бариш, І.Г. Богатирьов, Я.М. Брайнін, М.І. Бажанов, М. Г. Вербенський, О.П. Горох, В.К. Грищук, В.В. Голіна, В.О. Глушков, Н.О. Гуторова, Т.А. Денисова, А.П. Закалюк, О.Г. Колб, Т.В. Корнякова, О.М. Костенко, О.М. Кревсун, О.В. Лахова, А.С. Макаренко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, В. В. Полтавець, Ю.А. Пономаренко, О.П. Рябчинська, О.В. Сачко, А. Х. Степанюк, Є.Л. Стрельцов, М.О. Стручков, В.В. Топчий, В.М. Трубников, М. В. Третьак, В.П. Туляков, В.І. Тютюгін, Ю. В. Філей, М. В. Хоменко, П.Л. Фріс, О.Г. Фролова, П.В. Хряпінський, Н.С. Юзікова та деяких інших учених.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації є теоретично та практично обґрунтованими. Це підтверджується значною кількістю (453 джерела) наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників з різних галузей, опрацьованих М.В. Сорокою. У цілому наукові результати, отримані в дисертації, є достовірними, науково обґрунтованими та аргументованими. Вони базуються на детальному аналізі теоретичних досліджень та практичних напрацювань.

Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань, винесені на захист положення свідчать про **новизну дисертаційного дослідження**. Дисертант пропонує інноваційний підхід до вирішення проблеми застосування довічного

позбавлення волі, поєднуючи теоретичні розробки з практичними рекомендаціями. Запропоновані зміни до законодавства дозволять Україні приєднатися до світових тенденцій у розвитку кримінального правосуддя та забезпечити більш ефективну ресоціалізацію засуджених.

Про новизну результатів дисертаційного дослідження свідчить і розроблена автором концептуальна модель Комітету громадського правосуддя та програма відновного правосуддя для осіб, засуджених до довічного ув'язнення з врахуванням зарубіжної практики.

Новизною відрізняється пропозиція щодо дослідницьких пріоритетів та перспектив кримінально-правового аналізу покарання у виді довічного позбавлення волі, на національному та зарубіжному рівнях, що охоплюють широкий спектр теоретичних і практичних аспектів, спрямованих на забезпечення справедливого, гуманного ставлення до правопорушників та відновлення справедливості у суспільстві.

Проведене дослідження дало можливість автору розвинути наукові підходи до міжнародних вимог та рекомендацій щодо запровадження реституційного (відновного) правосуддя в європейських країнах, які автором диференційовані на дві групи: загального (універсального) характеру, які містять загальні норми щодо реституційного правосуддя та закріплюють право на застосування альтернативи в судовому провадженні, посередництво, примирення; спеціального характеру, які містять адресні норми щодо реституційного правосуддя, дають визначення поняттям і категоріям, що характеризують реституційне правосуддя, умови застосування реституційного правосуддя в національній правовій системі.

Автором аргументовано доцільність інкорпорації у національну кримінально – правову базу інституту реституційного (відновного) правосуддя у формі «кола правосуддя» як ефективного правового засобу відновлення справедливості щодо осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі.

Дістало подальшого розвитку визначення довічного позбавлення волі як примусового заходу, що застосовується від імені держави, за рішенням суду, до особи, визнаної винною у вчиненні умисного особливо тяжкого злочину, і передбачає безстрокову (довічну) ізоляцію засудженого від суспільства шляхом тримання його у спеціально призначених для цього установах виконання покарань.

У дисертації Сороки М.В. містяться напрямки подальших наукових розвідок, постановка проблемних питань, котрі повинні бути згодом вирішені у теорії та практиці застосування довічного позбавлення волі та відновлювальних практик.

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях. Теоретичні положення і практичні рекомендації, що сформульовані в дисертаційній роботі, достатньою мірою відображені у 11 наукових публікаціях, серед яких 5 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 6 тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах. Наведені праці мають значний внесок в розбудову кримінального кримінально-виконавчого права та кримінологічної науки.

Оцінка оформлення дисертації та академічної доброчесності автора. Дисертаційна робота є якісним науковим дослідженням, виконаним відповідно до чинних вимог Міністерства освіти і науки України. Логічна структура, чіткий виклад матеріалу та відсутність академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації свідчать про високий професіоналізм автора.

Викладені вище положення, висновки і рекомендації мають відповідне **практичне значення**, що полягає у можливості бути використаними: у *науково - дослідній сфері* – як підґрунтя для подальшої розробки теоретичних і прикладних аспектів кримінально – правових проблем відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі, а також для підготовки відповідних наукових видань та організації науково - дослідної роботи студентів, курсантів і слухачів закладів вищої освіти України; у *правотворчій діяльності* – як науково обґрунтовані пропозиції щодо

подальшого удосконалення чинних нормативно - правових актів, які регламентують застосування відновного правосуддя щодо осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі; у *правозастосовній діяльності* – як рекомендації щодо підвищення ефективності практичної діяльності установ пенітенціарної системи України та реалізації відновлювальних практик у кримінальному судочинстві; у *освітньому процесі* – як матеріали для підготовки відповідних розділів навчальних видань (підручників та навчальних посібників) і науково - методичних розробок з навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальний процес», відповідних спецкурсів («Кримінальна відповідальність», «Кримінальне судочинство», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства»), а також для проведення різних форм навчальних занять (лекційних, семінарських) зі студентами і слухачами закладів вищої освіти України.

В цілому дисертаційна робота написана на належному науковому рівні та хорошою літературною мовою. В роботі по-новому вирішенні теоретичні питання конкретного наукового завдання, що є вагомим науковим внеском.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість проведеного М.В. Сорокою дослідження, його актуальність та наукову новизну, слід відмітити, що окремі положення дисертації викликають зауваження, які потребують певних уточнень або додаткової аргументації:

1) У підрозділі 1.4. представлено досить повне уявлення про концепцію відновного правосуддя, ідеї справедливості, процедури відновного правосуддя (С. 89, 92-93) проте, є кілька аспектів, які потребують доповнення або уточнення. Було б доцільно розглянути зв'язок відновного правосуддя з іншими системами. Наприклад, як відновне правосуддя взаємодіє з іншими системами, такими як система пробації, соціальні служби тощо?

2) Автор, досліджуючи міжнародний рівень проблеми відновлення справедливості та застосування реституційного правосуддя, надає детальний аналіз значної кількості міжнародних актів, розподіляючи їх на загальні та спеціальні (С. 116-118, 120, 125-127). Доводить, що аналіз правових актів

інституцій Європейського Союзу засвідчує, що вони окреслили можливі механізми правового регулювання реституційного (відновного) правосуддя, які держави можуть впровадити задля його застосування і розвитку (С. 129). Але далі за текстом не характеризує можливі механізми правового регулювання. *Тому, вважаю доцільно було б детальніше зупинитись на виокремленні цих механізмів у національній правозастосовній системі.*

3) У підрозділі 2.3. автором досліджено негативне ставлення наукової громади до інституту довічного позбавлення волі без права на дострокове звільнення, розглядаючи його як своєрідну форму смертної кари (С. 155-156). Також аргументовано доцільність доповнення п. 5 ст. 81 КК України де зазначено, що умовно - дострокове звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі може бути застосоване за рішенням Верховного Суду України, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення, відбув не менше десяти років призначеного судом покарання та визнав свою вину, прийняв участь у програмі реституційного (відновного) правосуддя і Комітет громадського правосуддя виніс рішення про можливість умовно - дострокового його звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі (С. 156). Аргументи переконливі, тому позиція автора заслуговує на підтримку і увагу але, у запропонованій системі умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі існують певні корупційні ризики. Так, наприклад, за якими критеріями Комітет громадського правосуддя буде оцінювати правопорушника, вони можуть бути недостатньо чіткими і об'єктивними, що створює можливості для маніпуляцій. До складу Комітету можуть входити особи, які мають конфлікт інтересів або можуть бути підкуплені, що може призвести до прийняття необ'єктивного рішення. Також, Програма реституційного правосуддя може бути формально виконана, а фасилітатори можуть занижувати вимоги до учасників. Крім того, існує ризик підкупу фасилітаторів для видачі позитивних характеристик учасникам програми. *У зв'язку із цим, хотілося б почути відповідь на поставлені питання під час захисту.*

Наведені зауваження, у своїй більшості, мають дискусійний характер та в цілому не знижують якості здійсненого М.В. Сорокою дослідження.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Сороки Максима Віталійовича на тему «Кримінально – правові проблеми відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі» відповідає вимогам чинного Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів № 44 від 12.01.2022 р., а саме: є завершеною самостійною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати щодо відновлення справедливості шляхом застосування довічного ув'язнення, що розв'язують конкретну наукову проблему, а її автор – Сорока Максим Віталійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент:

професор кафедри адміністративного і
кримінального права
Дніпровського національного університету
ім. Олеся Гончара,
доктор юридичних наук, професор

Олександр САЧКО

Підпис д.ю.н, професора Сачка О.В.

«ЗАСВІДЧУЮ»

Проректор з наукової роботи Дніпровського
Національного університету
Імені Олеся Гончара

«31» 07 2024 р.

Олег МАРЕНКОВ